

POSTANOWIENIE

Dnia 24 października 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Pastuszko (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Paweł Czubik

Jarosław Gałkiewicz (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z wniosku G. W.,

z udziałem K. O. i J. W.,

o stwierdzenie nabycia spadku po L. W.,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych w dniu 24 października 2024 r.

skargi nadzwyczajnej wniesionej przez Rzecznika Praw Obywatelskich od postanowienia Sądu Rejonowego w Radomsku z 22 maja 2007 r., sygn. I Ns 275/07,

uchyla zaskarżone postanowienie w całości i umarza postępowanie w sprawie.

Paweł Czubik

Grzegorz Pastuszko

Jarosław Gałkiewicz

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w Radomsku postanowieniem z 27 września 2004 r. w sprawie I Ns 723/04, z wniosku Z. H. z udziałem K. O. i innych o nabycie spadku po L. W. w punkcie 1. stwierdził, iż spadek po L. W., z domu H., córce A. i K., zmarłej [...] 2002 r. w R., ostatnio stale zamieszkałej w P., na podstawie ustawy nabyły dzieci: J. W., G. W. i K. O. po 1/3 (jednej trzeciej) części każde z nich wraz

z wchodzącym w skład spadku udziałem w gospodarstwie rolnym; zaś w punkcie 2. ustalił, że każdy uczestnik ponosi koszty postępowania związane ze swoim udziałem w sprawie. Postanowienie to uprawomocniło się na poziomie Sądu I instancji w dniu [...] 2004 r. Żaden z uczestników nie skorzystał z prawa do złożenia apelacji.

G. W. 20 marca 2007 r. wniósł do Sądu Rejonowego w Radomsku wniosek o stwierdzenie nabycia spadku po L. W.. Postanowieniem z 22 maja 2007 r. Sąd Rejonowy w Radomsku w sprawie I Ns 275/07 z wniosku G. W. o stwierdzenie nabycia spadku po L. W. w punkcie 1. stwierdził, że spadek po L. W. c. A. i K. zmarłej dnia [...] 2002 r. w R. ostatnio stale zamieszkałej w P. na podstawie ustawy nabyły dzieci: K. O., J. W. i G. W. po 1/3 (jednej trzeciej) części każde z nich; w punkcie 2. ustalił, że każdy z uczestników ponosi koszty postępowania związane ze swym udziałem w sprawie. Postanowienie nie zostało zaskarżone i uprawomocniło się 13 czerwca 2007 r.

Skargą nadzwyczajną z 14 lutego 2023 r. Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej także: „Skarżący” lub „Rzecznik”) na podstawie art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 627 ze zm.) w zw. z art. 115 § 1 i § 1a i art. 89 § 1 *in principio* ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. 2021, poz. 1904 ze zm., dalej: „u.SN”), z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, zaskarżył w całości postanowienie Sądu Rejonowego w Radomsku z 22 maja 2007 r. w sprawie I Ns 275/07.

Na podstawie art. 89 § 1 pkt 2 u.SN zaskarżonemu orzeczeniu Rzecznik Praw Obywatelskich zarzucił rażące naruszenie prawa procesowego poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 w zw. z art. 677 k.p.c., w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłej L. W., pomimo że sprawa w tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozstrzygnięta, tj. wobec nieuwzględnienia przez Sąd Rejonowy w Radomsku faktu, że w chwili wniesienia przez G. W. wniosku inicjującego postępowanie spadkowe w obrocie funkcjonowało już prawomocne orzeczenie tego samego Sądu

z 27 września 2004 r. wydane w sprawie I Ns 723/04, dotyczące stwierdzenia nabycia spadku po tej samej osobie.

Niezależnie od powyższego, stosownie do art. 89 § 1 pkt 1 u.SN Skarżący zarzucił naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP, konstytucyjnego prawa dziedziczenia, chronionego w art. 21 ust. 1 i art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP oraz konstytucyjnego prawa do sądu, gwarantowanego przez art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, z uwagi na wydanie drugiego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po L. W., co wobec funkcjonowania w obrocie dwóch rozstrzygnięć dotyczących tej samej sprawy nie pozwala na uznanie, iż zainteresowani uzyskali wiążące stanowisko sądu powszechnego orzekającego w sprawie. Obecnie w obrocie funkcjonują dwa postanowienia, oznaczone różnymi sygnaturami i datami wydania, co powoduje stan niepewności prawnej uniemożliwiający legitymowanie się przez uczestników jednoznacznym i niebudzącym wątpliwości potwierdzeniem nabycia uprawnień spadkowych po zmarłej i w rezultacie skutkuje pozbawieniem ich możliwości skutecznej realizacji uprawnień majątkowych nabytych na podstawie dziedziczenia.

Zdaniem Rzecznika, w świetle powyższych zarzutów – rozwiniętych w uzasadnieniu skargi nadzwyczajnej – samo jej złożenie w niniejszej sprawie jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej (art. 89 § 1 *in principio* u.SN). Wydanie przez sąd dwóch postanowień stwierdzających nabycie spadku po tej samej osobie stanowi przejaw rażącej wadliwości prawnej, zaistniałej w procesie sądowego stosowania prawa, która ze względu na konieczność ochrony porządku prawnego oraz powinność zapewnienia należytej ochrony uprawnień przysługujących spadkobiercom uzasadnia odstępstwo od zasady stabilności prawomocnego rozstrzygnięcia. Skarżący dostrzega, że na gruncie przedmiotowej sprawy do naruszenia wskazanych przepisów przyczynił się również wnioskodawca, który brał udział w obydwu postępowaniach i powinien mieć świadomość, że sprawa spadku po jego matce była już wcześniej rozpoznawana przez ten sam sąd. Jak jednak wskazuje dalej, okoliczność ta nie zmienia faktu, że funkcjonowanie w obrocie

prawnym dwóch prawomocnych postanowień spadkowych godzi w zasady i prawa chronione na gruncie Konstytucji RP. W jego ocenie uchylenie zaskarżonego postanowienia w całości jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej.

Dodatkowo Skarżący sygnalizuje, że 11 listopada 2017 r. w Kancelarii Notarialnej w R. sporządzony został przez notariusza M.P-C. akt poświadczenia dziedziczenia o nr Rep [...] po zmarłej L. W., który stwierdził nabycie spadku po zmarłej przez ten sam krąg spadkobierców, w takich samych udziałach, co obydwie postanowienia spadkowe (których fakt wydania nie był znany notariuszowi z urzędu, ponieważ w Rejestrze Spadkowym rejestrowane są postanowienia sądowe w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku wydane po 8 września 2016 r.). Akt ten został zarejestrowany w systemie informatycznym do prowadzenia Rejestru Spadkowego utworzonym przez Krajową Radę Notarialną za numerem [...]. Postanowieniem z 28 października 2021 r. w sprawie I Ns 486/21 Sąd Rejonowy w Radomsku uchylił powyższy akt. Postanowienie to uprawomocniło się z dniem 5 listopada 2021 r.

W oparciu o tak skonstruowane zarzuty, na podstawie art. 91 § 1 u.SN, Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł o uchylenie postanowienia Sądu Rejonowego w Radomsku z 22 maja 2007 r., wydanego w sprawie I Ns 275/07 w całości i umorzenie postępowania zainicjowanego wnioskiem G. W..

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Dopuszczalność wniesienia skargi nadzwyczajnej uzależniona jest od spełnienia szeregu przesłanek ustawowych, wśród których wyróżnia się przesłanki formalne i materialne.

Przesłanki formalne odnoszą się do substratu zaskarżenia, terminu i podmiotów uprawnionych do wniesienia skargi.

Stosownie do art. 89 § 1 u.SN, skarga nadzwyczajna może być wniesiona od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub wojskowego kończącego

postępowanie w sprawie, które nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

Zaskarżone postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, wydane przez Sąd Rejonowy w Radomsku 22 maja 2007 r., I Ns 275/07, posiada walor prawomocności, a jednocześnie nie przysługuje od niego inny nadzwyczajny środek zaskarżenia.

Artykuł 89 § 2 u.SN przewiduje ściśle określony krąg podmiotów uprawnionych do wniesienia skargi nadzwyczajnej. W przedmiotowej sprawie legitymacja Rzecznika Praw Obywatelskich do wniesienia skargi nadzwyczajnej nie budzi wątpliwości.

Zgodnie z treścią art. 89 § 3 u.SN skargę nadzwyczajną wnosi się w terminie 5 lat od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została wniesiona kasacja albo skarga kasacyjna – w terminie roku od dnia ich rozpoznania. Jednocześnie art. 115 § 1 u.SN stanowi, że w okresie 6 lat od dnia wejścia w życie ustawy skarga nadzwyczajna może być wniesiona od prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r. W tych sytuacjach przepisu art. 89 § 3 zdanie pierwsze nie stosuje się. Stosownie do art. 115 § 1a u.SN skarga nadzwyczajna od prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, które uprawomocniło się przed wejściem w życie niniejszej ustawy, może być wniesiona przez Prokuratora Generalnego lub Rzecznika Praw Obywatelskich. Przepisu art. 89 § 2 nie stosuje się. W przedmiotowej sprawie skarga nadzwyczajna została wniesiona – jak wskazano wyżej – od prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, w określonym ustawą terminie i przez podmiot legitymowany.

Skarga nadzwyczajna spełniła przesłanki formalne i podlegała merytorycznej ocenie.

Skarga nadzwyczajna jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia służącym eliminowaniu z obrotu wadliwych, naruszających zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości, orzeczeń sądowych dotyczących konkretnych, zindywidualizowanych podmiotów (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 3 kwietnia 2019 r., I NSNk 2/19).

Konsekwentnie rolą przeprowadzanej przez Sąd Najwyższy kontroli nadzwyczajnej nie jest eliminowanie z obrotu wszelkich wadliwych orzeczeń, a jedynie tych, które godzą w podstawy umowy społecznej będącej fundamentem demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, a zatem dotyczą określonego kształtu relacji pomiędzy jednostką a władzą publiczną (przedmiotowa strona zasady demokratycznego państwa prawnego) lub godności upodmiotowionej jednostki (podmiotowa strona zasady demokratycznego państwa prawnego).

Zważyć ponadto należy, że cel skargi nadzwyczajnej, jakim jest wyeliminowanie z obrotu wadliwego orzeczenia, może zostać zrealizowany wyłącznie w przypadku zaistnienia jednej z trzech przesłanek szczegółowych wskazanych w art. 89 § 1 u.SN. Podmiot wnoszący skargę musi więc wykazać zaistnienie przynajmniej jednego z uchybień wymienionych w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN. Zaistnienie tego rodzaju uchybienia potwierdza wadliwość zaskarżonego wyroku, a jednocześnie otwiera drogę do badania czy wadliwość ta powinna być usunięta z uwagi na naruszenie zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Samo zatem zaistnienie przesłanki szczegółowej wskazanej w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN nie przesądza o konieczności wyeliminowania z obrotu wadliwego orzeczenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z 25 czerwca 2020 r., I NSNc 48/19). Wskazać w tym miejscu należy, że stabilność oraz prawomocność orzeczeń sądowych, a także kształtowanych przez nie stosunków prawnych również jest zasadą konstytucyjną, wywodzoną z prawa do sądu (art. 45 ust. 1 w zw. z art. 2 Konstytucji RP), zaś odstępianie od niej powinno być podyktowane wyjątkowymi względami. Konsekwentnie stwierdzone uchybienia muszą być na tyle poważne, by względ na całokształt zasady wynikającej z art. 2 Konstytucji RP nakazywał ingerencję w powagę rzeczy osądzonej (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 9 grudnia 2020 r., I NSNu 2/20). Ten punkt widzenia potwierdzał wielokrotnie Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: „ETPCz”) podkreślając, że prawo do rzetelnego procesu musi być interpretowane w świetle zasady rządów prawa, będącej wspólnym dziedzictwem państw – stron Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. 1993 nr 61, poz. 284 ze zm.).

Jednym z fundamentalnych aspektów rządów prawa pozostaje zaś zasada pewności prawnej, która przewiduje wymóg, by tam, gdzie sądy ostatecznie rozstrzygnęły jakąś kwestię, ich orzeczenie – co do zasady – nie było kwestionowane (zob. np. wyroki ETPCz z: 28 października 1999 r. w sprawie *Brumărescu przeciwko Rumunii*, skarga nr 28342/95, par. 61; 24 lipca 2003 r. w sprawie *Ryabykh przeciwko Rosji*, skarga nr 52854/99, par. 52; 6 października 2011 r. w sprawie *Agrokompleks przeciwko Ukrainie*, skarga nr 23465/03, par. 148).

Skarga nadzwyczajna wniesiona przez Rzecznika Praw Obywatelskich jest w sposób oczywisty zasadna.

Należy podzielić zarzut rażącego naruszenia prawa procesowego, polegającego na niewłaściwym zastosowaniu art. 669 w zw. z art. 677 k.p.c., w następstwie pominięcia – wobec uwzględnienia przez Sąd wniosku G. W. z 20 marca 2007 r. o stwierdzenie nabycia spadku po L. W. – dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłej L. W., pomimo że ten sam Sąd wydał już prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy.

Istnienie prawomocnego orzeczenia tego samego Sądu, dotyczącego tego samego spadkodawcy, stało na przeszkodzie orzekaniu po raz wtóry o stwierdzeniu nabycia spadku po L. W. Na skutek tego doszło do sytuacji, w której o tym samym przedmiocie postępowania (spadku po L. W.) rozstrzygają dwa prawomocne orzeczenia. Ze względu na zasadę powagi rzeczy osądzonej niedopuszczalne jest, aby w obrocie prawnym występowały dwa prawomocne postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie.

Sąd Najwyższy każdorazowo weryfikuje czy uchylenie zaskarżonego orzeczenia będzie – w świetle całokształtu zasady wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP – proporcjonalne względem oczywistego uchylenia ochrony przysługującej prawomocnym orzeczeniom sądów. Skoro kolejne postanowienie o nabyciu spadku wydane zostało z naruszeniem zasady ochrony powagi rzeczy osądzonej, jego uchylenie w rzeczywistości nie tylko nie uchybia tej zasadzie, ale ją afirmuje i w oczywisty sposób jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego

zasady sprawiedliwości społecznej (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 2 grudnia 2020 r., I NSNc 102/20).

Konsekwentnie należy również uznać, że poprzez wydanie zaskarżonego postanowienia doszło do naruszenia wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP zasad: zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, jak też konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w art. 21 ust. 1 i art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, oraz konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP).

W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku sąd ma obowiązek podejmowania działania z urzędu. Oznacza to, że sąd nie może poprzestać na tym, co zostanie zaoferowane przez uczestników postępowania, bowiem ocenić musi czy stwarza to wystarczającą podstawę do prawidłowego stwierdzenia, kto nabył spadek. Sąd, aby zadośćuczynić obowiązkowi wynikającemu z art. 677 k.p.c., powinien ustalić pełny krąg spadkobierców ustawowych (ewentualne istnienie testamentu i jego ważność), sprawdzić czy nie zachodzą negatywne przesłanki dziedziczenia, ustalić czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne i komu przypadło w drodze dziedziczenia (zob. uchwała Sądu Najwyższego z 24 października 2001 r., III CZP 64/01). W tym kontekście po stronie sądu istnieje również obowiązek, aby ustalić na podstawie dostępnych instrumentów, w ramach odbieranego zapewnienia, czy wcześniej po tym samym spadkodawcy nie toczyło się już postępowanie o stwierdzenie nabycia praw do spadku.

Wydanie dwóch orzeczeń spadkowych w okolicznościach niniejszej sprawy godzi w konstytucyjną zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, a także w zasady z niej wynikające, tj. zasadę zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, a także konstytucyjne prawo dziedziczenia i prawo do sądu. Prawo do sądu obejmuje także prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd (zob. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 16 marca 1999 r., SK 19/98). W sytuacji, kiedy na skutek rażącego naruszenia prawa wydane zostają dwa orzeczenia spadkowe, uprawnione jest twierdzenie, że w sprawie nie może być mowy o uzyskaniu przez uczestników postępowania spadkowego wiążącego stanowiska sądu, a powstała sytuacja tworzy stan niepewności prawnej

uniemożliwiający potwierdzenie uprawnień spadkowych, w czym w sposób oczywisty przejawia się naruszenie konstytucyjnego prawa do sądu. Uzyskanie stwierdzenia nabycia spadku jest również niezbędne m.in. w postępowaniach wieczystoksięgowych i administracyjnych, zasadnie zatem podniesiono w skardze nadzwyczajnej, że w przypadku funkcjonowania w obrocie prawnym dwóch postanowień sądu o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie nawet powołujących tych samych spadkobiorców ustawowych: „ochrona gwarantowana w Konstytucji RP staje się iluzoryczna, ponieważ instytucja stwierdzenia nabycia spadku nie może zrealizować przypisanych jej systemowo celów” (k. 7 *verte*).

W związku z tym, że substratem zaskarżenia jest postanowienie Sądu Rejonowego w Radomsku z 22 maja 2007 r. wydane w sprawie I Ns 275/07, dotyczące stwierdzenia nabycia spadku po L. W., którego wydanie było niedopuszczalne ze względu na uprzednie uprawomocnienie się postanowienia o stwierdzeniu nabycia praw do spadku po tym samym spadkodawcy L. W., jedyne rozstrzygnięcie, jakie może zapaść w sprawie to rozstrzygnięcie formalne, eliminujące wadliwe orzeczenie z obrotu prawnego.

Stwierdzić zatem należy, że o ile kolejne postępowanie w przedmiocie nabycia spadku po tej samej osobie jest niedopuszczalne na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., i dlatego zakwestionowane przez Rzecznika Praw Obywatelskich postanowienie podlega uchyleniu, o tyle postępowanie podlega umorzeniu ze względu na dyspozycję art. 91 § 1 u.SN, który inaczej niż w postępowaniu wywołanym skargą kasacyjną w sprawie cywilnej (art. 398¹⁹ k.p.c.), nie przewiduje możliwości odrzucenia wniosku (pozwu) przez Sąd Najwyższy z powodu przeszkody, która występowała już w chwili złożenia wniosku (pozwu). Przywołany przepis art. 91 § 1 u.SN stanowi podstawę uchylenia zaskarżonego orzeczenia w całości lub w części i stosownie do wyniku postępowania orzeczenia co do istoty sprawy, przekazania sprawy do ponownego rozpoznania albo umorzenia postępowania (zob. postanowienia Sądu Najwyższego z: 26 marca 2019 r., I NSNc 1/19; 2 grudnia 2020 r., I NSNc 102/20).

Sąd Najwyższy miał na względzie charakter zaskarżonego postanowienia oraz art. 89 § 4 *in fine* u.SN wskazujący, że nawet w przypadku wystąpienia nieodwracalnych skutków prawnych, w szczególności upływu 5 lat od wydania

orzeczenia, Sąd Najwyższy wydaje orzeczenie, o którym mowa w art. 91 § 1 u.SN, jeżeli przemawiają za tym zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji. W sprawie niniejszej nie doszło do wystąpienia „nieodwracalnych skutków prawnych” postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, które ma charakter deklaratoryjny, sam fakt nabycia praw do spadku ma miejsce już w chwili otwarcia spadku, a zatem w chwili śmierci spadkodawcy.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 91 § 1 u.SN, orzekł jak w sentencji postanowienia.

[D.Z.

[ał]]